

Per Øverland: Historieglimt 240

Kirkeklokkas historie

På søndags morgen lyder klangen fra kirkeklokker gjennom Østbyen i Trondheim slik som i resten av byen og resten av landet. Ja, over store deler av verden er klangen fra kirkeklokkene et velkjent innslag både på søndagene og ved høytidene. Også ved andre anledninger og på andre dager kan en høre lyden av klokkene. Slik har det vært i mange hundre år. Her skal vi se litt på

Lade kirkes gamle klokke. Foto: Bjørn Lien.

historien til dette velkjente innslaget. Kirkeklokka kom til Europa på slutten av 300-tallet etter forbilde fra de kristne kirker og klostre i Nord-Afrika og Midt-Østen. Den viktigste funksjonen var å kalle folk sammen til gudstjeneste. Likevel var klokka slett ikke alene om denne funksjonen. Kirkefaren Tertullian som var født omkring 155 i

Kartago i Nord-Afrika, forteller at der var det vanlig å innkalle til gudstjeneste med brev. I Norge nesten tusen år etter ble budstikka brukt. Søndagsmessene var greie, men prestene måtte orientere om de talløse helgendagene med messe. Budstikka fulgte en fast rute fra gård til gård.

I Egypt brukte munkene trompet for å varslet starten på gudstjeneste. Den mest utbredte skikken i gammel tid var å bruke opphengte treskiver som de slo på. De ble kalt semantron eller i flertall semantra. De har fremdeles en funksjon særlig ved små greske og russiske landsbykirker. Interessant nok minner de om gammel opposisjon mot klokker som var kostbare og minnet om luksus. Mange syntes at klokkene var for muntre i klangen og hadde for få nyanser til å minne om kirkeårets skriftende preg. Semantra var av mange typer. Den enkleste var en plate eller en stokk opphengt i et stativ. Det kunne også henges opp en metallplate, enkelt eller fint utformet. Det kunne også henges opp en serie treplater med litt ulik klang. De kunne også bli lagt på to parallelle stokker og brukes som en xylofon. Da kunne lyden varieres og ulike melodier spilles. Enkelte katolske kirker unnlater å bruke klokker under de tre siste dagene i den stille uke da semantron benyttes i stedet for klokker.

Første gangen en kirkeklokke kan dokumenteres i Europa er i år 535. Da gikk et brev fra en abbed i Napoli til en prest i Kartago der det bestilles en kirkeklokke som skal leveres samme året. Klosterkirkene var tidlig ute. I deres mange daglige messer spilte klokkene en viktig rolle. På denne tiden ble det nærmest en mote at kirkene skaffet seg klokker. Kirkeklokker omtales i Frankrike av Gregor (539-594), biskop av Tours, Han kaller dem signa, signalinstrument! Allerede på 500-tallet var klokker utbredt i den irske kirke. Der spilte klostrene en fremtredende rolle. Irsk kristendom hadde nær kontakt med Provence, Lille-Asia og Nord-Afrika. På 700-tallet vet vi at det var vanlig å henge klokker opp i små tårn ved siden av kirkene. Senere ble det bygd solide tårn på kirkene der klokker ble montert. På 800-tallet fikk den byzantinske keiseren et klokkespill på tolv klokker i gave fra dogen av Venezia. Til klokkespillet bygde han et tårn ved siden av den store kirken Hagia Sofia i Byzans, hovedstaden i det østromerske riket.

Da nordmennene begynte sine ferder utover i Europa som handelsmenn, røvere og bosettere, hørte de kirkeklokkeklangen som en del av det samfunnet som møtte dem. Både i vesterveg og austerveg kom de til sentrale kristne samfunn som de lærte å kjenne. Det var på reise i utlandet de først gikk over til kristen tro. Da kristendommen kom til Norge, ble kirkene snart utstyrt med klokker. Først fikk vi mange små stavkirker. Klokkene ble hengt opp i egne stativer ved siden av kirkene. Fra 1043 har vi et pussig minne om klokken *Glad*

ved Clemenskirken i Trondhjem. En legende forteller at soldater herfra under slaget på Lyrskog hede fikk nytt mot da de syntes de hørte klangen fra den kjente klokka i hjembyen og vant slaget! Sagaen forteller også at kong Sverre ble mottatt av klangen fra alle byens kirker da han kom tilbake til Trondhjem i 1177 etter et vellykket tokt. I 2016 pågår en grundig registrering av kirkenes verdier. Der blir også kirkeklokkene og deres alder registrert. De eldste klokkene har ikke årstall så bestemmelse av alder er vanskelig, men form og innskrifter forteller litt. Den eldste er kanskje klokka fra 1000-tallet i Fitjar kyrkje. Den er 37 cm høy og har en diameter på 40 cm. Den har en interessant innskrift på latin som betyr: *Jeg er Kristi folks herold. Absalon lagde meg.* Den brukes av og til i høytidene. Kyrjeklokka i Granvin fra 1050-tallet er 39 cm høy. Den har såkalt bikubeform. Den har en sprekk slik at lyden er i trist moll og henger ubrukt i våpenhuset. Der står også to andre gamle klokker! Fra 1100-tallet er klokka i Hvaler kirke med innskrift av runer. Den brukes en gang i året ved Olsok. Registreringen viser at Norge har en rekke klokker fra middelalderen. De er klenodier som fortjener oppmerksomhet.

Klokker er også musikkinstrumenter. Det er komponert musikk for klokker sammen med ett eller flere instrumenter. Norges største klokke finner vi i Oslo rådhus. Den veier 4 tonn. De to største kirkeklokkene er Nidarosdomens på 2,8 tonn og Kongsberg kirkes på 2,5 tonn. Verdens største kirkeklokke befinner seg i Kreml i Moskva. Det er Zarklokka på 200 tonn. Den var ferdigstøpt i 1735, men ved en brann to år senere falt den ned og sprakk. Nå står den på en sokkel som et minnesmerke. Sveriges eldste klokke i Västerås bar årstallet 1091, men den ble ødelagt i brann. Fra tidlig på 1100-tallet er klokka fra Söderby-Karls kyrka i Uppland. Den står på Statens historiska museum. I egen klokkestapel ved Ödskölt kyrka i Dalsland henger en klokke fra sent 1100-tall. Nåværende kansliassistent i Steneby, Kristina Sandgren, bekrefter at den fremdeles er i regelmessig bruk! Innskrifter på kirkeklokker har sin egen historie. En mye brukt innskrift på gamle klokker er: «Vivos voco (jeg kaller på de levende), mortuos plango (begråter de døde), festa decoro (pryder høytidene), fulgura frango (bryter lynets makt). For å ta et nærliggende eksempel så forteller innskriften på klokka fra 1766 i Bakke kirke på Bakklandet sin historie: «leg sprack af Sorg/ da man for Friederich den femte mig brugte daglig til at ringe med og glemte at klinge vel som før. Nu har ieg klang igen/ Gud lade mig nu vare til Værdens Ende hen».

De fleste klokker er støpt i bronse. Legeringen er vanligvis 78 % kopper og 22 % tinn. Av og til ble det lagt inn litt sølv som skulle gjøre tonen finere. Det ble også lagd klokker av jern. Særlig på 1600-tallet ble det støpt jernklokker. På 1800-tallet kom mange klokker av stål. Det var særlig utbredt i Tyskland. I Maridalen kapell i Oslo henger en stålklokke. I Trondheim er alle Østbyens syv klokker er støpt i bronse.